

Олександр Кучерук

завідувач науково-дослідного відділу
історії України 14 – поч. 20 ст.
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
ok1917@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2983-6664>

Oleksandr Kucheruk

Head of the Department
The National Museum of the History of
Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
ok1917@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2983-6664>

КАРЛ БОЛСУНОВСЬКИЙ В КОЛІ ФУНДАТОРІВ КИЇВСЬКОГО МІСЬКОГО МУЗЕЮ СТАРОЖИТНОСТЕЙ І МИСТЕЦТВ

KARL BOLSUNOVSKY IS AMONG THE FOUNDERS OF THE KYIV CITY MUSEUM OF ANTIQUITIES AND ARTS

Анотація

Заснування у кінці 19 ст. публічного музею у Києві – Київського міського музею старожитностей і мистецтв, було важливою справою української громадськості, свою роль у діяльності музею на початковій стадії відіграв колекціонер та дослідник, згодом член правління музею, Карл Болсунівський. Помітним є його внесок у розвиток Археологічного музею Вищих жіночих курсів у Києві, Церковно-історичного музею при Київській духовній академії, приватного музею К. Скаржинської на Лубенщині. 1919 р. на основі власного зібрання К. Болсунівський створив і очолив повітовий історичний музей у м. Сквирі.

Ключові слова: Болсунівський, музей, музейна справа, Київський міський музей старожитностей і мистецтв, Національний музей історії України, Археологічного музею Вищих жіночих курсів у Києві, Сквиря, колекціонування.

Abstract

Foundation of the Kyiv City Museum of Antiquities and Arts, the public museum in Kyiv, at the end of the 19th century was an important event for the Ukrainian public. The collector and researcher, later a member of the museum's board, Karl Bolsunovsky, played his role in the museum's activities at the initial stage. His contribution to the development of the Archaeological Museum of the Higher Women's Courses in Kyiv, the Church History Museum at the Kyiv Theological Academy, and the private museum of K. Skarzhynska in the Luben region is notable. In 1919, on the basis of his own collection, K. Bolsunovsky created and headed the district historical museum in the town of Skvyra.

Keywords: Bolsunovsky, museum, museum affairs, Kyiv City Museum of Antiquities and Arts, National Museum of the History of Ukraine, Archaeological Museum of Higher Women's Courses in Kyiv, Skvyra, collection.

Карл Болсуновський – поляк за національністю, значною мірою залишаючись у ментальному полі російської культури, він усе ж формувався під впливом українського етнокультурного середовища. Зацікавлення минулим стало для нього визначальним. Не зважаючи на часто-густо несприятливі життєві обставини, він став відомим колекціонером старожитностей, дослідником і популяризатором, залишив свій слід у музейній справі, належав до групи ентузіастів яким усе ж вдалося започаткувати у Києві історичний музей, що первісно носив назву Київський міський музей старожитностей і мистецтв.

Народившись у російській імперії, К. Болсуновський був громадянином кількох українських державних формацій (Українська Народна Республіка, Українська держава, Українська соціалістична радянська республіка), а помер у Советському союзі.

Отож, Карл Болсуновський народився 10 листопада 1839 р. у польській шляхетській католицькій родині у м. Сквирі на Київщині. Початкову освіту він отримав дома, 1849 р. вступив до Волинської губернської гімназії в Житомирі (заснована 1833 р.). Варто пригадати, що цю гімназію закінчив майбутній голова Історичного товариства Нестора Літописця у Києві Михайло Тулов (1834), батько письменника Джозефа Конрада (Юзеф Корженьовський) поет Аполлон Коженевський (1840), один із керівників польського антиросійського повстання Зигмунд Сераковський (1845), засланий 1848 р. у солдати. Додамо, що племінниця Сераковського Софія стала дружиною Івана Карпенка-Карого. Вчився в гімназії і перший перекладач польською мовою шевченкового «Кобзаря» Леонард Совінський.

Із гімназійним атестатом 1859 р. Карл склав відповідні іспити та став студентом історичного відділу філософського факультету Університету святого Воло-

димира в Києві. Ректором університету був ботанік випускник Юр'ївського (Тартуського) університету професор Рудольф фон Траутфеттер, його 1859 р. змінив економіст Микола Бунге, а деканом історико-філологічного факультету на той час був філолог Іван Нейкірх.

К. Болсуновський вчився в університеті лише протягом двох перших семестрів, а можливо, що й третього. Він пояснював припинення навчання тим, що не мав засобів для сплати за навчання, до того ж потрібні були кошти на харчування та винайм житла.

Швидше за все, це не так, бо у той чи інший спосіб він був залучений до польського національного руху, одним із центрів якого став Київський університет. Цілком імовірно (Болсуновський про це не згадує), що він був певним чином пов'язаний із польською конспіративною студентською організацією, яка заснована в університеті 1857 р. – Тройницький союз (Związek Trojnicki). Організація підтримувала зв'язки з петербурзькою польською офіцерською спілкою і брала участь у підготовці польського повстання 1863 р. Серед членів Союзу – Володимир Антонович, Володимир Милович, Леон Гловацький, Стефан Бобровський та ін.

Суспільні настрої відчутно змінювалися. Виплекані романтизмом ідеї творили нові уявлення та цінності, В. Антонович писав: «Притулюючи слабкі знання про українство до загальної демократичної теорії, я відкрив сам собою українство» (Антонович, 1908). І це був лише початок. Українофільські переконання В. Антоновича знайшли відгук серед певного кола студентів університету, які виокремилися в гурток «хлопоманів», члени якого визнавали свою приналежність до українського народу або своє українське коріння. К. Болсуновський пізніше так характеризував хлопоманство: «это название первой формы либеральных течений, но его

понимали особо в смысле политической независимости и только» (ІР НБУ. Арк. 4).

Восени 1861 р. університет охопили, власне, спровоковані польськими студентами заворушення, от-от мало розпочатися польське повстання. Було помічено, що «еще раньше, поодиночке, поляки стали куда-то исчезать, перед зимними каникулами дезертирство усилилось, а после нового года большинство поляков не возвратилось». Мабуть, серед тих «дезертирів» був і Карл Болсуновський. Тож не фінансові питання стали причиною звільнення з університету.

Але півтора університетських роки усе ж не минули марно, К. Болсуновський відчув себе істориком, науковцем і, зважаючи на можливості, він згодом присвятив себе колекціонуванню предметів старовини, дослідженням та публікації тих досліджень, участі в музейному та пам'яткоохоронному русі.

Покинувши навчання в університеті, К. Болсуновський мусив якось заробляти на життя. Він вдався до репетиторства, а згодом влаштувався на службу в Товариство Південно-західної залізниці, в якому пропрацював на конторських посадах із 1872 по 1880 р.

Звільнитися з досить марудної служби стало можливим після того, як Карл отримав помітний спадок після смерті бездітного дядька Йосипа Болсуновського. Досить швидко К. Болсуновський обзавівся власним двоповерховим будинком у Києві на Малій Поліцейській (згодом Маріїнсько-Благовіщенська, нині Саксаганського).

За нових обставин він активізувався як колекціонер предметів старовини, одночасно поглиблював свої знання у межах зацікавлень та напрямків колекціонування. Поступово Болсуновський входить у коло київських збирачів старожитностей та мистецьких творів, де зав'язує ближчі знайомства, зокрема з

Вікентієм Хвойкою, Миколою Іванішевим, Володимиром Даниленком, Миколою Леопардовим, Володимиром Бецом, Сергієм Мазаракі, Олексієм Сенчило-Стефановським. До його кола спілкування і листування належали також Володимир Антонович, Михайло Грушевський, Дмитро Яворницький, Іван Каманін, Микола Леопардов, Стефан Дроздов, Василь Данилевич, Микола Петров та ін.

Як пристрасний колекціонер, Карл Болсуновський зосереджувався на кількох напрямках збиральництва, але не відмовлявся брати до власної колекції й напіввипадкові речі та документи. Сформовані ним колекції історичних предметів, як щось ціле, не збереглися, так само немає їх описів чи списків (принаймні не віднайдено). Про склад кожної групи колекції доводиться говорити у більшості випадків на основі неопосередкованих джерел.

Склад нумізматичної колекції Болсуновського важко встановити, справа у тому, що рух (обмін, продаж, дарування) поступово хоч і формував незмінне ядро колекції, але не був постійним. Певною мірою скласти уявлення про колекцію можна, ознайомившись із його книгою-каталогом «Каталог предметов, выставленных в университете св. Владимира во время Русского археологического съезда в Киеве; Витрина А. Привесные печати и пломбы. Витрина В. Жетоны религиозных, благотворительных и ремесленных корпораций» (1899).

Окрема гордість (заслужено) К. Болсуновського – колекція «Дрогочинських пломб», що нараховувала близько 5 тис. пломб, із 12 тис. відомих на той час. Аналіз цих пам'яток колекціонер виклав у праці «Дрогочинские пломбы» (1894), що до сьогодні не втратила свого значення. Відомо також, що у кінці життя Болсуновський передав залишки з нумізматики до організованого ним же

Сквирського повітового музею, а іншу частину до Білоцерківського краєзнавчого музею, який створював його приятель Степан Дроздов. Сквирська частина після 1924 р. здебільшого також перейшла до Білоцерківського музею.

Своєрідне зацікавлення К. Болсуновського – екслібриси, мало свої позитивні наслідки – поступово він зібрав одну з найбільших приватних колекцій книжкових власницьких знаків, принаймні в Києві йому не було рівних. Із часом колекція книжкових знаків перейшла до С. Дроздова, а від нього – влилася до колекції Українського наукового інституту книгознавства у Києві (директор Юрій Меженко), який 1930 р. влаштував велику репрезентативну виставку книжкових знаків. Огляд виставки подано у часописі «Бібліологічні вісті» (ч. 3 1930 р.): «В квітні цього року в Києві була влаштована досить велика виставка *ex libris*ів, яка дала зразки їх за великий період, – від 17 ст. до сучасності, по різних країнах Європи, й надзвичайно різноманітних щодо техніки. В основу виставки було покладено колишню збірку К. Болсуновського» (Артюхова, 1930). Згодом, після ліквідації Інституту у 1936 р., якась частина колекції перейшла до сучасного Національного художнього музею України.

Через руки К. Болсуновського та його колекцію пройшло й чимало документів різного часу, про них довідуємося зокрема зі збереженого листування колекціонера з директором Білоцерківського музею С. Дроздовим. Важкий матеріальний стан в ранні совєтські роки змушував К. Болсуновського продавати предмети зі свої колекції, щоб мати елементарне забезпечення прожиття. Зокрема згадуються універсали гетьмана Івана Мазепи, а також документи з автографами Безбородька, Лизогуба, документи з генеральної військової канцелярії (1747 р.) із підписами бунчукових товаришів, листи з Київської митрополії тощо.

Серед документів К. Болсуновського у фондах Білоцерківського краєзнавчого музею є друкарська обкладинка не збереженого видання «*Zbiór autografów K. Bol-sunowskiego z XVI, XVII, XVIII i XIX ww.*» (1903), на жаль, то лише обкладинка.

Дослідника, серед іншого, цікавили також питання вірувань та давньої обрядовості, зокрема писанки, свої міркування він виклав у праці «Писанки как предмет языческого культа» (1909) та у перекладі на польську «*Pisanky jako przedmiot kultu pogańskiego*» (1909). Зібравши велику колекцію оригінальних писанок, він передав її до Археологічного музею Вищих жіночих курсів у Києві. Про цей факт довідуємось із листування К. Болсуновського з директором того музею Данилевича. Є припущення, що врешті-решт частина писанок, що вціліли опинились у сучасному нам Національному музеї декоративного мистецтва України.

Допомагав К. Болсуновський поповнювати колекцію писанок і приватному музеєві Катерини Скаржинської в її маєтку на Лубенщині (всього там зберігалось понад 2 тисячі писанок). У праці Сергія Кульжинського «Описание коллекции народных писанок: на основе собр. Лубен. музея Е. Н. Скаржинской» (1889) вказується, що Київська губернія представлена 130 писанками, з чотирьох повітів Канівського – 3 од., Київського – 35, Радомиського – 31 і Сквирського – 61, а також кілька десятків писанок з інших місцевостей: «Большинство этих писанок получено от К. В. Болсуновского или прямо, или выслано другими лицами, но благодаря его стараниями» (Кульжинский, 1889). Колекціонер не лише поповнював колекцію музею К. Скаржинської, а також дбав про науковий підхід до справи. Коли музей підготував програму збирання та опрацювання писанок, К. Болсуновський підготував рецензію – «в бумагах Музея мы имеем весьма обстоятельный ответ на

нашу програму, присланий г. К. В. Болсуновским, под заглавием: «Нечто о писанках» (Кульжинский, 1889). Колекція писанок музею К. Скаржинської, як і усі фонди музею, згодом передана до Полтави до Природничо-історичного музею Полтавського губернського земства (нині – Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського). За лихоліття радянського періоду, а також дві світові війни з тих двох тисяч писанок уціліло менше п'ятисот, серед яких (варто перевірити) згодом є й писанки К. Болсуновського.

Додамо, що окрему частину зібрання К. Болсуновського складала підбірка ікон на папері – близько 5 тис. одиниць. Про її склад і особливості нічого невідомо. Що з ними сталося, вціліли чи розпорошилися по колекціонерах і музеях, поки що не відомо.

К. Болсуновський не був колекціонером з «одностороннім рухом»: крім наповнення власної колекції старовини, він досить часто мінявся, продавав і дарував предмети з власного зібрання. Цікавою сторінкою чи частиною його діяльності була співпраця з одним із найповажніших колекціонерів України – Богданом Ханенком, стосунки з яким перейшли у приятельський формат. Крім того, що К. Болсуновський докладався до пошуку необхідних для колекції Ханенків предметів, він допомагав з опрацюванням колекції, консультував і радив, а Б. Ханенко цінував такі стосунки.

Наведемо деякі документально зафіксовані приклади випадків, коли К. Болсуновський дарував (передавав) до музеїв ті чи інші артефакти з власної колекції.

В 1893 р. він переслав до бібліотеки Московського нумізматичного товариства підбірку книг, за що йому висловлено «глубочайшую благодарность».

У 1894 р. Церковно-археологічне товариство при Київській духовній академії отримало від Болсуновського для Церковно-археологічного музею

«кирпичную с красной поливой плитку из Дрогочина, Гродненской губернии; алебастровую копию лицевой стороны бронзового энколпиона, найденного в 1893 году в окрестностях г. Овруча, с изображением Св. Владимира, такой же снимок с изображением родового знака на дне горшка, найденного в Киеве на Подоле» (Архів НМІУ. Арк. 116).

Того ж року Подільський єпархіальний історико-статистичний комітет, який формував власну колекцію старожитностей, отримав у подарунок «коллекцию Дрогочинских свинцовых пломб» (Архів НМІУ. Арк. 115).

1899 р. К. Болсуновському надійшов лист від Рязанської вченої архівної комісії, яка приносить «благодарность за пожертвования в Музей ...книги, брошюры и монеты» (Архів НМІУ. Арк. 84).

1901 р. у листі голови Правління Київського товариства старожитностей і мистецтв Б. Ханенко говорилося: «Имею приятным долгом принести Вам выражения моей искренней благодарности за Ваши старания в пользу нумизматического отдела» (Архів НМІУ. Арк. 49).

1903 р. К. Болсуновський подарував Катеринославському обласному музеєві імені О. Поля (нині Дніпропетровський національний історичний музей імені Дмитра Яворницького) «коллекцию книг, брошюр и старинных документов» (Архів НМІУ. Арк. 43).

1904 р. колекціонер подарував бібліотеці Московського археологічного товариства «сочинения о костюмах инородцев России».

Недатований лист (після 1904 р.) за підписом голови правління Київського товариства старожитностей і мистецтв Вікентія Хвойки з подякою за «присланные нам книги и обещаю, что гравюра 1706 [года] будет немедленно выставлена» (Архів НМІУ. Арк. 60).

1905 р. Київське Подільське церковно-історико-археологічне товариство

прийняло для власного музею від К. Болсуновського в дар «находки древностей: 1) 4 куска бронзовых ножей из Минусинска, 2) античные бронзовые пуговицы, 3) две бронз. фибулы, 4) кусок фибулы готского стиля, 5) ушко от бронзового сосуда, 6) часть бронзовой фибулы, 7) две набивных бляшки, 8) бронзовый бубенчик, 9) бронзовый крючок и 10) старый Русский крестик» (Архів НМІУ. Арк. 77).

1914 р. – подарував примірник своєї праці «Сфрагистические и геральдические памятники Юго-Западного края», вып III, и переданные через А. Д. Эртель одинадцать монет византийского происхождения» (Архів НМІУ. Арк. 46). Того ж року К. Болсуновський отримав лист-подяку від голови Ради Київського товариства охорони пам'яток старожитностей і мистецтв Київського губернатора Миколи Суковкіна, в якому сказано: «Музей наш, благодаря любезности Вашей, обогатился двумя любопытными сосудами, крупною бусою и остатками клинка меча случано вскрытом в с. Тырловке, Гайсинского уезда» (Архів НМІУ. Арк. 53).

1918 р. Херсонський міський голова надіслав лист на ім'я К. Болсуновського з подякою за «принесённые в дар Городскому музею древностей Херсонского края оригиналов трёх Ваших статей по археологии, трёх подлинных и одной копии официальных бумаг XVIII столетия, "подорожной" 1824 г. и рукописного перевода с польской книги П. Загорского по польской нумизматике» (Архів НМІУ. Арк. 106).

Ще до початку Першої світової війни К. Болсуновський надсилав на виставку, в межах підготовки XVI Археологічного з'їзду у Пскові (не відбувся з огляду на початок війни), нумизматичну підбірку, що виставлялася там на виставці. Враховуючи непевність ситуації, К. Болсуновський вирішив передати цю колекцію у власність Московського то-

вариства з дослідження пам'яток старовини, за що у серпні 1915 р. отримав окрему подяку від товариства.

Активність і досягнення К. Болсуновського знайшли поцінування, його обирають членом київських (і не лише) історичних наукових товариств та археографічних комісій.

У березні 1902 р. Болсуновського обрано членом Київського товариства старовини і мистецтва, про це свідчить лист на його ім'я, що зберігся в архіві НМІУ. А 24 вересня 1909 р. колекціонера обирають до складу Комітету (правління) Київського Художньо-промислового і наукового музею, членами якого були, зокрема, В. Хвойка, М. Біляшівський, В. Данилевич.

1910 р. групою київських ентузіастів за підтримки губернської та міської адміністрації засновано Київське товариство охорони пам'яток старовини та мистецтва. Перший голова – єпископ Чигиринський (вікарій Київської митрополії). Серед членів-засновників бачимо К. Болсуновського та людей його кола – В. Хвойку, М. Біляшівського. Товариство проіснувало до 1919 р., коли було трансформоване у Всеукраїнський комітет по охороні старовини та мистецтва. Повернувшись після 1917 р. до Сквири, К. Болсуновський продовжив свою діяльність у Білоцерківському відділенні Товариства.

1908 р. утворено Київський відділ Імператорського російського воєнно-історичного товариства. Перший голова – Київський генерал-губернатор Володимир Сухомлинов, потім Микола Іванов. Чисельність відділу не була стабільною, загальне число членів у кращі часи досягало майже 600 осіб. У числі першого складу Товариства бачимо також К. Болсуновського, про його обрання Товариство повідомило листовно у листопаді 1908 р. Майже одночасно К. Болсуновський отримав пропозицію увійти до російського воєнно-історичного товариства (Петербург).

1914 р. з ініціативи Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтв засновано Київську губернську вчену архівну комісію для губерній Південно-Західного краю, під головуванням Володимира Іконнікова. Серед членів-засновників, яких було п'ятдесят п'ять, і К. Болсуновський, а також його добрі знайомі Микола Данилевич, Володимир Каманін, Вікентій Хвойка та ін.

Подібні архівні комісії, що діяли в інших губерніях, прийняли К. Болсуновського до свого складу: у грудні 1899 р. Рязанська вчена архівна комісія, а 1914 р. за «труды по исследованию памятников древности Южной Руси» (Архів НМІУ. Арк. 86) Таврійська учена архівна комісія.

К. Болсуновський добре розумів проблему з доступом до зібрань історичних артефактів, які довгий час в Україні зосереджувались у приватних руках та практично недоступних зібраннях при окремих навчальних закладах на зразок Київського університету чи Київської духовної академії. Вже згадувалось про контакти К. Болсуновського з приватним музеєм К. Скаржинської. Створення цього приватного публічного музею розпочато 1885 р. К. Болсуновський став одним із добрих його друзів, він на прохання К. Скаржинської розшукував необхідні речі, які суттєво поповнювали фонди музею, намагався зацікавити музеєм своїх знайомих істориків, колекціонерів. К. Болсуновський спонукав музей підготувати і видати ілюстрований каталог колекції.

У Києві, відгукуючись на запит громадськості, 1894 р. при Київському генерал-губернаторові Олександрі Ігнатьєві створено Комітет для розробки питання про влаштування в Києві музею. У квітні 1897 р. згадуване Київське товариство старожитностей і мистецтв, яке фактично стало промотором справи заснування музею у Києві. 21 вересня 1897 р. проведено урочисту закладку

будинку музею, а 1899 р. і відкриття. Директор музею – Микола Біляшівський, хранитель відділу археології Вікентій Хвойка, на хранителя історичного та етнографічного відділів був запрошений Данило Щербаківський. Фактично на громадських засадах хранителем нумізматичного відділу працював із 1905 р. К. Болсуновський. 1909 р. рішенням комітету Київського художньо-промислового і наукового музею К. Болсуновського обрано до його складу.

Для колекції міського музею К. Болсуновський неодноразово дарував і продавав різноманітні предмети: монети – візантійські, херсонеські та інші, а також археологічні матеріали, як з території Києва, так і з інших місць. Про окремі предмети передані К. Болсуновським повідомлялось у щорічних звітах – «Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея государя императора Николая Александровича» (виходив у 1909–1916 рр.), – де зафіксовано, що від нього надійшли до музею щит, два ствола, шабля, а також комплекс свого померлого дядька – полковника Й. Болсуновського. Згодом ще кілька старовинних документів (зокрема російські патенти на чини), автографи різних урядовців тощо. А до бібліотеки – рукописну книгу по штату в галерному і корабельному флоті 1764 р. і книга 1762 р., в яку записували дані паспортів і подорожніх, що видавалися різним особам у Києві.

Київ 1913 р. поповнився ще одним публічним музеєм. Коли завершили спорудження нового будинку приватного навчального закладу Вищих жіночих курсів на Столипінській вулиці (нині Олесь Гончара), то при установі розташували і новозаснований викладачем курсів Василем Данилевичем Археологічний музей. Колекція цього музею поповнювалася переважно дарунками, зокрема від В. Хвойки, а також з інших джерел. Серед дарувальників зустрі-

чаємо і К. Болсуновського, так у лютому 1915 р. після отримання великої групи археологічних матеріалів В. Данилевич пише до К. Болсуновського – «благодарю за Ваши любезные заботы о Музее Курсов» (Архів НМІУ. Арк. 9).

Революцію К. Болсуновський зустрів ентузіастично, 23 березня 1917 р. він писав: «Благодарю Бога, что дозволил нам дожить до сих светлых дней и видеть нам друзей и Поляков и Украинцев и Русских Свободными Гражданами...» (Архів НМІУ. Арк. 49). Маючи майже 80 років, К. Болсуновський 1917 р. у складний час революції повернувся до рідної Сквири та оселився в родовому будинку по вул. Красній, 6 (нині вул. Карла Болсуновського, 18).

Нові обставини виявилися для К. Болсуновського особливими, він на основі власної колекції старожитностей заснував Сквирський повітовий музей, який розташувався у приміщенні Сквирської чоловічої гімназії імені П. Сувчинського. У вересні 1917 р. у приватному листі повідомляв: «Устраиваю при здешней гимназии Музей имени отца и дяди Болсуновских. Дарю вещи и книги на 2000 р. и это доставляет мне большое удовольствие» (Архів НМІУ. Арк. 56).

Затверджений на посаді директора повітового музею, він отримав посвідчення «Власник цього Карл Васильович Болсуновський є дійсно завідувачем Сквирським Повітовим Народним Музеєм» (Архів НМІУ. Арк. 79). Десь тоді ж він пише до С. Дроздова – «Я теперь служу в Правительстве г. Сквир Хранителем Музея и Библиотеки» (Архів НМІУ. Арк. 38).

Організаційна робота вимагала багато зусиль, необхідно було підготувати вітрини для експонатів, шафи для зберігання фондів, дбати про безпеку оформлювати акти передачі, думати про принципи експонування, виготовити підписи під експонати українською

мовою, у чому у К. Болсуновського особливої практики не було. Одночасно до музею сквиряни почали зносити речі, які вони вважали (гадали) мають бути саме в музеї.

Початкові роки закріплення советської влади в Україні з її політикою «воєнного комунізму» мали катастрофічні наслідки для суспільства і для справи життя старіючого К. Болсуновського. В руслі тенденцій розпочалося фактично пограбування музеїв, Совнарком УСРР від 11 березня 1921 р. визнав, що усі «значні» колекції і збірки пам'яток мистецтва та старовини визнаються «народною» власністю, а у вересні того ж року ухвалено рішення про передачу музейних «надлишків» для продажу їх за кордон. Під дію цих рішень потрапив і Сквирський музей. Для К. Болсуновського це була життєва катастрофа. Точні обставини занепаду і припинення діяльності Сквирського повітового музею достеменно невідомі. Власне, остаточно музей перестав існувати 1924 р. після смерті засновника.

Більшість експонатури врятував завідувач Білоцерківського Окружного археолого-етнографічного музею С. Дроздов, який вивіз до Білої Церкви усе, що вдалося, дещо розійшлося по руках і втратило прив'язку, як до Сквирського музею, так і до К. Болсуновського. І до сьогодні «сліди» його колекції помітні в сучасному нам Білоцерківському краєзнавчому музеї.

Протягом життя К. Болсуновський підготував і опублікував більше тридцяти окремих видань, чимало статей у періодиці. Писав і друкувався російською та польською мовами. Більшість досліджень ґрунтувались на основі його особистої колекції, це переважно розвідки з нумізматики, сфрагістики, геральдики, археології, етнології тощо. Перша публікація (у співавторстві з М. Черновим) 1889 р. «Заметка о заглавной фигуре на монетах великого

Княжества Киевского» і остання у 1916 р. «Антиной – христианин. Опыт исторического исследования».

Обставини не сприяли продовженню наукового життя, матеріальна скрута і розуміння, що життя поступово завершується спонукали К. Болсуновського до своєрідної фіналізації справ. «Участь моя печальная и просто чудо, что до сих пор еще не умеря» (Архів НМІУ. Арк. 29) – такими словами закінчує він чергового

листа до білоцерківського приятеля Л. Дроздова весною 1921 р.

Не стало К. Болсуновського 29 вересня 1924 р. Поховали його на польській ділянці Сквирського кладовища, від якого до нашого часу, як і від могили К. Болсуновського, не залишилося практично нічого.

Підсумовуючи, варто зазначити, що Карло Болсуновський робив свою справу як міг, як умів, але чесно і щиро...

Список використаних джерел та літератури

Антонович, В. (1908). Автобіографічні записки. *Літературно-науковий вісник*. К.–Л., Т. 43. Кн. VII–IX. – Кн. IX. С. 395.

ІР НБУ. Ф. 237. № 376. Зошит VI. Арк. 4.

Артюхова, А. (1930). Виставка *Ex libris*ів в УНІКу. *Бібліологічні вісті*. ч. 3 (24). С. 135.

Кульжинский, С. К. (1889) *Описание коллекции народных писанок: на основе собр. Лубен. музея Е. Н. Скаржинской*. Москва, С. 132.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 116.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 115.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 84.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 49.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 43.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 60.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 77.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 46.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 53.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 106.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 86.

Архів НМІУ. Ф. 1. Оп. 1. Од. зб. 17. Арк. 9.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1, Од. зб. 4. Арк. 49 зв.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 14. Арк. 56 зв.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 79.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 14. Арк. 38.

Архів НМІУ. Ф. 4. Оп. 1. Од. зб. 14. Арк. 29.